

.II.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

ΤΟ ΠΑΛΑΙΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η περίοδος που καλύπτει τις πρώτες τέσσερις δεκαετίες οικονομικής ζωής του ελληνικού κράτους έως την απόπειρα αγροτικής μεταρρύθμισης του Αλ. Κουμουνδούρου (1871) και την πρώτη πρωθυπουργία του Χ. Τρικούπη (1875) διατηρεί πολλά από τα χαρακτηριστικά του ύστερου 18ου αιώνα της οθωμανικής περιόδου. Το εμπόριο, με τις συμπληρωματικές χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, οι μεταφορές και οι εμπορευματικές καλλιέργειες δίνουν τον τόνο στην οικονομία. Δεν είναι άτοπο να υποστηριχτεί ότι η ιστοριογραφική άποψη που έχει διατυπωθεί εδώ και πολλά χρόνια για την οικονομία στον ελληνικό χώρο κατά το 18ο αιώνα καλύπτει και αυτή την περίοδο: «Ο εμπορικός καπιταλισμός που είχε κάνει την εμφάνισή του στην Ελλάδα σαν τοπική εκδήλωση του παγκόσμιου καπιταλισμού, αδυνατούσε να οργανώσει και να αναπτύξει τη βιοτεχνική παραγωγή, μπορούσε αντίθετα να οργανώσει και να αναπτύξει την αγροτική παραγωγή και το συμπλήρωμά της, τις θαλάσσιες μεταφορές» (Β. Παναγιωτόπουλος, 1975).

Το ξεπέραςμα του οθωμανικού πλαισίου

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αποτελέσει πρόσφορο γεωγραφικό πεδίο οικονομικής δράσης και δυναμικό εφελτήριο εμπορικών δραστηριοτήτων. Από το 18ο αιώνα, η ελληνική ή ελληνόφωνη εμπορική επιχείρηση είχε διαμορφώσει μια «γραμμική ή δρομολογιακή» οργάνωση στο χώρο του χερσαίου εμπορίου. Παράλληλα, είχαν οργανωθεί οι θαλάσσιες μεταφορές πάνω σε συγκεκριμένες, και εδώ, ρότες των ιστιοφόρων πλοίων. Τα δίκτυα των Ελλήνων εμπόρων της Διασποράς διαχειρίζονταν μέρος της διεθνικής και διακρατικής κυκλοφορίας των αγαθών, του χρήματος, των υπηρεσιών και των πληροφοριών επί σειρά ετών κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας. Η διακίνηση αγροτικών, κτηνοτροφικών προϊόντων καθώς και ορισμένων προϊόντων της οικοτεχνίας, με προορισμό τη διατροφή και την ένδυση, σε συνδυασμό με τη διακίνηση μεταποιημένων προϊόντων, αποτέλεσε κύριο έργο των ελληνικών εμπορικών δικτύων. Άρρηκτα συνδεδεμένες με τις αγοραπωλησίες ήταν για τους εμπόρους και οι προτραπεζικές χρηματοπιστωτικές λειτουργίες δηλ. τα δάνεια και οι πράξεις επί του συναλλάγματος. Έμποροι με μικρά κεφάλαια λειτουργούσαν ως «παραγγεματίες» (κομισιονάριοι), κυνηγούσαν πελάτες και, για να αυξήσουν τις χρηματοπιστωτικές τους δυνατότητες, στρέφονταν στις ναυτιλιακές υπηρεσίες καθώς και στην αποδοχή και διαπραγμάτευση συναλλαγματικών. Πάνω σε αυτό τον

ΤΟ ΟΡΕΙΝΟ ΣΥΡΡΑΚΟ.

Χωριό της βιοτεχνίας και της μετανάστευσης. Φωτογραφία: *Ήπειρος, 4000 Χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, εποπτεία Μ. Β. Σακελλαρίου, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1997, σ. 343.

ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ
ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ
ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

καμβά συσσωρεύθηκε ιδιωτικός πλούτος από το εμπόριο και τις μεταφορές.

Τα συναλλακτικά ήθη και έθιμα των εμπόρων δεν άλλαξαν την επομένη της ελληνικής ανεξαρτησίας. Παλιά και νέα δίκτυα εξακολουθούσαν να λειτουργούν με τις ίδιες πρακτικές και με βάση τα εμπορικά λιμάνια του νέου κράτους. Σταδιακά όμως, οριοθετήθηκε ένα δημοσιονομικό πλαίσιο αναφοράς για τους εμπόρους που είχαν ως πεδίο δράσης το ελληνικό κράτος. Οι Έλληνες που μονιμοποίησαν τη διαμονή τους στον τόπο αποδημίας μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους ήταν πλέον οι μετανάστες, οι απόδημοι της ελληνικής Διασποράς και με την πολιτική διάσταση του όρου. Παράλληλα, οι παροικίες των Ελλήνων εμπόρων της Διασποράς, δημιούργημα της

προηγούμενης φάσης της οθωμανικής κυριαρχίας, ακολουθούσαν τους ρυθμούς εξέλιξης. Μερικές ελληνικές παροικίες, όπως αυτές της ιταλικής χερσονήσου περνούσαν σιγά σιγά σε φάση παρακμής ενώ άλλες, όπως αυτές της Αιγύπτου και της Ρωσίας, γνώριζαν μεγάλη άνθιση,

Χιώτικα δίκτυα διαχειρίζονταν το διεθνές εμπόριο σιταριού στο Λιβόρνο

συμμετέχοντας στις νέες φάσεις της διεθνούς οικονομίας. Εδώ θα πρέπει να γίνει ένας διαχωρισμός: η παρακμή στο δημογραφικό μέγεθος των ελληνικών εμπορικών παροικιών του Λιβόρνου και της Τεργέστης μετά το 1830 δεν συνεπάγεται μείωση στην εμπορική κίνηση αυτών των λιμανιών. Έτσι, τα χιώτικα δίκτυα εξακολουθούσαν να διαχειρίζονται το διεθνές εμπόριο του σιταριού στο Λιβόρνο ενώ οι εισαγωγές στο ελληνικό κράτος από την Τεργέστη είχαν παρακάμψει τους παλιούς ελληνικούς εμπορικούς οίκους.

Παρ'όλο που στο επίπεδο της πρακτικής και της οργάνωσης της εμπορικής επιχείρησης, τα στάδια εξέλιξης ήταν πολύ πιο μακρόσυρτα, στη διεθνή οικονομική αρένα, ο συσχετισμός των δυνάμεων ακολουθούσε διαφορετικούς ρυθμούς. Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, από το 1830 έως το 1870, η Βρετανία ήταν η κύρια εμπορική δύναμη στην Ευρώπη, με δεύτερη τη Γαλλία όσον αφορά το μέγεθος των συνολικών εξαγωγών. Η Ελλάδα, αντίθετα, κατείχε την ίδια περίοδο ένα ελάχιστο ποσοστό στις ευρωπαϊκές εξαγωγές. Με μια αναιμική ποικιλία αγροτικών εξαγωγών, αν εξαιρέσουμε την πελοπον-

ΝΑΥΤΙΚΟΣ ΕΠΕΝΔΥΤΗΣ «ALLA GRECA»,

σε χρήση από τους ναυτικούς της Ιταλίας. Από μάλλινο ύφασμα, που παραγόταν στα ορεινά χωριά της Ηπείρου.

Η εικόνα δημοσιεύεται στο βιβλίο

Το Μεταξουργείο της Αθήνας, επιμ. Χριστίνα Αγγριαντώνη – Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1995, σ. 19.

νησιακή σταφίδα, η χώρα δεν παρουσίασε πλεονασματικό εμπορικό ισοζύγιο σε όλο το 19ο αιώνα. Η Βρετανία, με την ισχύ των προϊόντων της βιομηχανικής επανάστασης, είχε πρωτοστατήσει και στη διάδοση των φιλελεύθερων οικονομικών ιδεών, προωθώντας τους κανόνες του ελεύθερου εμπορίου. Κύριοι ανταγωνιστές της ήταν η Γαλλία και αργότερα η Γερμανία, που προσπάθησαν, ιδίως η δεύτερη, να αναχατίσουν τον οικονομικό φιλελευθερισμό. Το πλήθος των βρετανικών προϊόντων στις ευρωπαϊκές αγορές προκάλεσε το αίτημα των Ευρωπαίων βιομηχάνων για τη λήψη προστατευτικών μέτρων. Καταλυτική στην ιστορία του προστατευτισμού ήταν η κρίση του 1873, που ανέδειξε στο προσκήνιο τη δυναμική οικονομική παρουσία των εθνικών ευρωπαϊκών οικονομιών. Το ελεύθερο εμπόριο και ο προστατευτισμός αντανακλούσαν δύο διαφορετικές οικονομικές σχολές, που στη διάρκεια του 19ου αιώνα κατάφεραν να συγκεράσουν αντιφατικές κρατικές πολιτικές και οικονομικές δράσεις.

Το εθνικό εμπόριο

Ήδη από την καποδιστριακή περίοδο, το εμπόριο αποτέλεσε αντικείμενο ρυθμίσεων και παρεμβάσεων από την πλευρά του ελληνικού κράτους. Νομοθετικές ρυθμίσεις καθόριζαν τις προϋποθέσεις άσκησης του εμπορίου καθώς και τους κανόνες της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Η οργάνωση του θεσμικού πλαισίου στηρίχτηκε σε μεγάλο βαθμό στο γραφείο Δημόσιας Οικονομίας του υπουργείου Εσωτερικών. Τα κρατικά μέτρα αφορούσαν κυρίως το τελωνειακό δασμολόγιο που συντάχθηκε το 1830. Το πρώτο δασμολόγιο είχε φιλελεύθερη βάση και θέσπιζε δασμούς σε ποσοστό 6% επί της αξίας των εμπορευμάτων στις εξαγωγές και 10% στις εισαγωγές. Οι αναθεωρήσεις του 1857 και του 1867 στόχευαν κυρίως στην κατάρτιση ειδικών ξεχωριστών δασμών επί συγκεκριμένων εμπορευμάτων.

Η εύρυθμη λειτουργία του εμπορίου στο νεοελληνικό κράτος εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τα κρατικά μέτρα για τη φορολογία, το ταχυδρομείο, την εμπορική νομοθεσία καθώς και την υλικοτεχνική υποδομή που περιλάμβανε δημόσια έργα: λιμενικά και έργα οδοποιίας, αποθήκες εμπορευμάτων, λοιμοκαθαρτήρια. Μαζί με τα κρατικά μέτρα για το εθνικό εμπόριο, νέες ρυθμίσεις προωθούσαν την εύρυθμη λειτουργία των εμποροδικείων στο Βασίλειον της Ελλάδος ενώ παράλληλα από το 1836 οργανώ-

θηκαν εμπορικά επιμελητήρια. Έγινε επίσης αντιληπτή η σημασία της οργάνωσης εμπορικών σχολών στις κύριες εμπορικές πόλεις. Πρωταγωνιστές στο ξεκίνημα αυτής της ορθολογικής οργάνωσης ήταν ο Γκέοργκ Μάουρερ, ο Gustave d'Eichtal, ο Ιωάννης Α. Σούτσος, ο Δρόσος Μανσόλας, ο Γεώργιος Α. Ράλλης.

Μετά το 1835, το νεοσύστατο κράτος άρχισε να συνάπτει εμπορικές συνθήκες με άλλα κράτη στη βάση «της απεριορίστου ρήτρας του μάλλον ευνοουμένου κράτους», που αποτελούσε γνωστό τύπο εμπορικής σύμβασης της εποχής. Το κράτος υπέρ του οποίου συμφωνείτο αυτή η ρήτρα διασφάλιζε ότι κανένας άλλος ανταγωνιστής του δεν θα είχε ευνοϊκότερη δασμολογική μεταχείριση. Με βάση αυτή τη ρήτρα, οποιαδήποτε ευνοϊκή δασμολογική μεταχείριση που τυχόν παραχωρείτο σε άλλο κράτος, επεκτεινόταν αυτόματα και στο κράτος, υπέρ του οποίου ίσχυε η ρήτρα. Η πολιτική διάσταση των εμπορικών συνθηκών συνιστά ένα ενδιαφέρον πεδίο στις διακρατικές σχέσεις του 19ου αιώνα.

Η επιβολή του νόμου στο εμπόριο συναντούσε εσωτερικές κοινωνικές αντιτάσεις στον ελληνικό χώρο. Η ληστεία, η πειρατεία, το λαθρεμπόριο εξακολουθούσαν να ταλανίζουν την καθημερινή ζωή στο νεοσύστατο κράτος. Η ελευθερία στην οργάνωση του εμπορίου καθώς και η ισότητα μεταξύ των εμπόρων στην Ελλάδα ερχόταν σε αντίθεση με το ιεραρχημένο δυτικό εμπορικό σύστημα. Ο Καποδίστριας είχε προσπαθήσει να διαχωρίσει, σύμφωνα με το ρωσικό σύστημα, τους εμπόρους της Ερμούπολης σε δύο κατηγορίες, τους εισαγωγείς και τους εξαγωγείς προκαλώντας τεράστια αντίδραση στον εμπορικό κόσμο. Η ταξίθηση σε κατηγορίες με ποιοτικά και ποσοτικά κριτήρια ανταποκρινόταν σε άλλου τύπου οικονομίες και εμπορικές πρακτικές και γι' αυτό συναντούσε κοινωνικές αντιδράσεις. Ο εμπορικός κόσμος αποζητούσε από το ελληνικό κράτος

ασφάλεια, υλικοτεχνική υποδομή και κοινωνική αναγνώριση, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ένας Χιώτης έμπορος της Διασποράς: «ασφάλεια της ιδιοκτησίας, τάξιν, δικαιοσύνην, υπεράσπισιν της παιδείας και εμπόριον».

Ο Φρειδερίκος Τιρς, σύμβουλος του Βασιλιά της Βαυαρίας, παρατηρούσε το 1833 την απόλυτη ελευθερία στο εμπόριο των Ελλήνων, καθώς και την ευκολία με την οποία θεμελιώσαν τις επιχειρήσεις τους με ένα μικρό ποσό και μετά ξανοίγονταν σιγά σιγά. Ο ελληνικός εμπορικός κόσμος, που επί σειρά ετών είχε αναπτυχθεί με την περίφημη επιχειρηματικότητα του στηριγμένος σε μικρά κεφάλαια, κινητοποιώντας κοινωνικά δίκτυα και εκμετα-

Η επιβολή του νόμου στο εμπόριο συναντούσε κοινωνικές αντιστάσεις στον ελληνικό χώρο

λεούμενος τη συγκυρία, ανακάλυπτε την ελληνική εθνική αγορά ή καλύτερα τις εθνικές αγορές. Στην Ελλάδα δεν υπήρχαν απαγορευτικοί όροι ούτε ιδιαίτερα υψηλοί δασμοί στη διακίνηση των εισαγομένων ή εξαγομένων προϊόντων. Ο έμπορος υποχρεωνόταν να υποβάλλει κατάσταση των

εμπορευμάτων του, με στόχο την πάταξη του λαθρεμπορίου. Μια αυτόνοπη πρόβλεψη, αφού τα έσοδα από τους δασμούς αποτελούσαν σταθερή πηγή τροφοδότησης των δημόσιων οικονομικών του νεοσύστατου κράτους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του θεσμικού πλαισίου του εμπορίου, που οργανώνεται ήδη από την περίοδο της Αντιβασιλείας στην Ελλάδα, είναι τα διαπύλια τέλη. Θεσπίστηκαν το 1833 και τυποποιήθηκαν μετά το 1847. Εξαιτίας τους δημιουργήθηκαν σιγά σιγά διαφοροποιήσεις στο ελληνικό κράτος, που μακροχρόνια καθυστέρουσαν την ενοποίηση της εσωτερικής αγοράς. Ήταν ένα είδος δημοτικού φόρου, στον οποίο υποβάλλονταν τα εισερχόμενα

ΦΡΗΝΤΡΙΧ ΤΙΡΣ (1784- 1860). Χαλκογραφία του Fr. Felsing. Αρχείο προσωπογραφιών ΚΝΕ/ΕΙΕ.

ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΗ του 1834.

προς κατανάλωση σε μια πόλη εμπορεύματα, εγχώρια ή εισαγόμενα. Τα διαπύλια τέλη ήταν διαφορετικά από δήμο σε δήμο, ακόμη και για τα ίδια εμπορεύματα. Αρχικά, αφορούσαν την εσωτερική διακίνηση ορισμένων προϊόντων αλλά μετά επεκτάθηκαν σε όλα τα εισαγόμενα προϊόντα. Η διακίνηση των δημητριακών στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους κτυπήθηκε ιδιαίτερα από αυτό τον νόμο, που από απλός έμμεσος φόρος είχε καταστεί εσωτερικός δαμός.

Η προώθηση των προϊόντων στο εσωτερικό της χώρας και η ενίσχυση των συναλλαγών επιτεύχθηκε με τις εσωτερικές «εμποροπανηγύρεις και ζωοπανηγύρεις», που είχαν συγγένεια με τα παλαιότερα πανηγύρια της οθωμανικής περιόδου. Οι εμποροπανηγύρεις λειτουργούσαν με σταθερή περιοδικότητα, συνήθως την άνοιξη και το καλοκαίρι και ήταν τόποι οικονομικής ενημέρωσης και κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Οι πόλεις που διατηρούσαν εμποροπανηγύρη αμέσως μετά τον πόλεμο της ελληνικής Ανεξαρτησίας, ήταν η Κυπαρισσία, ο Μυστράς, τα Καλάβρυτα, η Λιβαδειά, η Λαμία. Το 1862 λειτουργούσαν 22 εμποροπανηγύρεις στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα, ενώ την επόμενη δεκαετία είχαν διπλασιαστεί. Έτσι οι εμποροπανηγύρεις, ένα κατάλοιπο της προηγούμενης φάσης της οθωμανικής οικονομίας, αποτελούσαν, σε μεγάλο βαθμό, τον εμπορικό σύνδεσμο μεταξύ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΟΥΤΣΟΣ.

Πρώτος καθηγητής της πολιτικής οικονομίας. Έργο Ανωνύμου. Συλλογή Πανεπιστημίου Αθηνών. Δημοσιεύεται στο *Λεύκωμα Προσωπογραφίες από τη συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών*, κείμενο Χρύσανθος Α. Χρήστου, Αθήνα, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1987, σ. 179.

πόλης και υπαίθρου, ένα ρόλο που ωστόσο άρχισε σιγά σιγά να τίθεται σε αμφισβήτηση από τους μικρεμπόρους των πόλεων.

Η κυριαρχία των αγροτικών προϊόντων

Η κυριαρχία των προϊόντων αγροτικής και κτηνοτροφικής παραγωγής στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους ήταν σχεδόν απόλυτη σε αυτή την περίοδο. Από ένα διάλογο της εποχής, που αναπαράγει ο Εντ. Αμπού, διαφαίνεται η εμπιστοσύνη στο φυσικό πλούτο της χώρας. Στην ερώτηση ποια προϊόντα θα μπορούσε να στείλει η Ελλάδα στην Παγκόσμια Έκθεση του Παρισιού το 1855 η απάντηση ήταν: κορινθιακή σταφίδα, μέλι Υμηττού, ελαιόλαδο, κρασί Σαντορίνης, βαμβάκι, ριζάρι, σύκα, βελανίδα, μετάξι, μάρμαρο Πάρου, σμύριδα Νάξου, γαιάνθρακες Κύμης και ως «βιομηχανικό προϊόν», μια ελληνική στολή. Τα ίδια, πάνω κάτω, προϊόντα είχε στείλει η Ελλάδα και στην Παγκόσμια Έκθεση του Λονδίνου, το 1851. Ας σημειωθεί εδώ, ότι στο διεθνές επίπεδο η θέσπιση των Παγκοσμίων Εκθέσεων από τα μέσα του 19ου αιώνα είχε ως στόχο την ευρύτερη παρουσίαση και κυκλοφορία των εθνικών προϊόντων υποστηρίζοντας το παιχνίδι πολιτικής εξουσίας των ευρωπαϊκών κρατών.

Μια εικόνα του εξωτερικού εμπορίου του ελληνικού κράτους μάς δίνουν οι παρακάτω πίνακες, που βασίστηκαν σε στοιχεία που κατέγραψε ο Α. Βερναρδάκης. Πρόκειται για μια θεμελιώδη εκτίμηση του ελληνικού εμπορίου, που συντέθηκε μέσα από πηγές του υπουργείου Εσωτερικών κ.ά. το 1879 και αναθεωρήθηκε το 1884. Είναι αναμενόμενο ότι οι μετρήσεις είναι ελλιπείς και ξεκινούν το 1858, η εργασία όμως του Α. Βερναρδάκη παρέχει μια πραγματική εικόνα του ελληνικού εμπορίου επαληθεύσιμη και από άλλες πηγές.

Το σύνολο των δεδομένων εξετάζονται εδώ συγκριτικά δύο έτη, το 1858 και το 1871. Εκτός από τη γνωστή εξαγωγική έκρηξη της σταφίδας, εντυπωσιακή είναι και η συμμετοχή, το 1871, του άλλου παραδοσιακού μεσογειακού προϊόντος, της ελιάς και του λαδιού. Η αντιστροφή που παρατηρείται μεταξύ 1858 και 1871 στην εξαγωγική αξία του μεταξιού και των κουκουλιών υποδηλώνει και την καινοφανή παρουσία των μηχανοποιημένων μεταξουργιών στο ελληνικό κράτος. Από τον ελληνικό μεταλλευτικό πλούτο ήταν φανερό ότι εξαγωγίμες ήταν κυρίως οι ύλες που είχαν προορισμό την παραγωγή βιομηχανικού εξοπλισμού και πολεμικού υλικού. Ο μόλυβδος του Λαυρίου ήταν ένα «νέο» προϊόν με ευρωπαϊκή ζήτηση, με αισθητή συμμετοχή το 1871 στο σύνολο των εξαγωγών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΕΞΑΓΩΓΕΣ (ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΣΕ ΑΞΙΑ ΕΞΑΓΩΓΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ)

Προϊόντα	1858 (εκατ. δρχ.)	1871 (εκατ. δρχ.)	1871/1850 μεταβολή %
Σταφίδα	11,8	30154	
Σύκα	1,3	3,1	138
Λάδι-ελιές	0,8	111.275	
Κουκούλια	1,8	0,45	-75
Μετάξι	0,5	1,3	152
Βελανίδι	1	1,5	50
Κρασί	0,83	0,85	3
Μέλι	0,11	0,1	-10
Δέρματα κατεργασμένα	1,6	2,2	38
Μόλυβδος	0	3,6	360
Σύνολο εξαγωγών	25	62208,5	

Στο σύνολο των εισαγωγών στο ελληνικό κράτος, το 1858 και το 1871, μεγάλη και αυξανόμενη είναι η συμμετοχή των δημπτριακών, που συνοδεύεται και από άλλα είδη διατροφής. Η δημογραφική ανάπτυξη στο ελληνικό κρά-

Η εφαρμογή του ελεύθερου εμπορίου παρέμεινε μετέωρη και στο ελληνικό κράτος

τος συνοδεύεται και από αύξηση στη ζήτηση αγαθών πρώτης ανάγκης. Από τα διάφορα είδη υφασμάτων, η αισθητή μείωση των λινών το 1871 σε σχέση με τα βαμβακερά και τα μάλλινα, υποδηλώνει και τον αναπροσανατολισμό της ευρωπαϊκής βιομηχανικής παραγωγής υφασμάτων. Το πιο εντυπωσιακό μέγεθος στις εισαγωγές του 1871 είναι η κύρια πηγή ενέργειας της πρωτοεμφανιζόμενης ελληνικής βιομηχανίας, οι γαιάνθρακες.

Μεταξύ 1851 και 1871, οι εισπράξεις των ελληνικών τελωνείων υπερτετραπλασιάστηκαν. Η ταμειυτική πολιτική του ελληνικού κράτους στις πρώτες δεκαετίες φαίνεται ότι είχε επιτύχει. Το σύστημα του ελεύθερου εμπορίου κυριαρχούσε στον ευρωπαϊκό χώρο. Οι θεμελιώδεις αρχές του ήταν μια υπόθεση που είχε επεξεργαστεί η αγγλική σχολή της πολιτικής οικονομίας. Στη γειτονική Ιταλία, η αρχή του ελεύθερου εμπορίου είχε εισαχθεί με κυβερνητική βούληση από τον Καβούρ στα μέσα του 19ου αιώνα, για να εκφυλιστεί στη συνέχεια με πολιτικές μεθοδεύσεις. Στο ελληνικό κράτος, οι ιδέες του φιλελευθερισμού είχαν κερδίσει έδαφος έναντι του προστατευτισμού στη δεκαετία του 1860. Ο Ι. Σκαλτσούνης με το έργο του *Σκέψεις περί της εν Ελλάδι βιομηχανίας* (1868) παρέμεινε μια μοναχική φωνή υπέρ του προστατευτισμού στα πρώτα βήματα της ελληνικής εκβιομηχάνισης. Παρ' όλα αυτά, η εφαρμογή του ελεύθερου εμπορίου παρέμεινε μετέωρη και στο ελληνικό κράτος.

Οι νέες αγορές

Τρία λιμάνια μονοπώλησαν το εξωτερικό εμπόριο στο Βασίλειον της Ελλάδος: στο διαμετακομιστικό-εισαγωγικό εμπόριο η Σύρος και ο Πειραιάς και στο εξαγωγικό εμπόριο (σταφίδα), η Πάτρα. Τριάντα χρόνια μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, το 1864 τα κύρια λιμάνια του ελληνικού κράτους ήταν πάντα η Σύρος, η οποία κάλυπτε σε αξία το 30% του συνολικού εισαγωγικού εμπορίου, ο Πειραιάς και η Πάτρα, που κάλυπταν μαζί το 42%. Αντίθετα, το κύριο εξαγωγικό λιμάνι ήταν η Πάτρα, η οποία κρατούσε το 40% των συνολικών εξαγωγών ενώ η Σύρος και ο Πειραιάς έφθαναν μό-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

**ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ
(ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΣΕ ΑΞΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ)**

Προϊόντα	1858 (εκατ. δρχ.)	1871 (εκατ. δρχ.)	1871/1850 μεταβολή%
Δημπτριακά	3,7	25,5	589
Παστά	1,1	2,3	109
Ζάχαρη	2,9	5	72
Καφές	1	1,8	80
Ρύζι	1	1,7	70
Υφάσματα βαμβ.	5	9,1	82
Υφάσματα λινά	2,2	0,65	-70
Υφάσματα μάλλ.	3	5,7	90
Νήματα	1,2	1,7	42
Δέρματα ακατέργ.	4,2	5	19
Ζώα	1,4	2,8	100
Σίδηρος κατεργ. & ακατέργ.	1,4	2,2	57
Γαιάνθρακες	0, 134	4	288,5
Ξυλεία οικοδομήσιμη	1,2	2,5	108
Σύνολο εισαγωγών	40	85	116,9

λις το 13%, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του γραφείου της Δημόσιας Οικονομίας του υπουργείου Εσωτερικών (Α. Μανσόλας, 1867).

Το λιμάνι που συγκέντρωνε το σύνολο σχεδόν του εισαγωγικού και του διαμετακομιστικού εμπορίου στο ελληνικό κράτος ήταν η Ερμούπολη της Σύρου. Το 1861, η Ερμούπολη διακινούσε το 86% της αξίας των εισαγωγών και της διαμετακόμισης. Τα σιτηρά, τα οικοδομικά υλικά, τα υφάσματα και τα αποικιακά ήταν τα κύρια προϊόντα, που διακινούνταν στο πρώτο αυτό λιμάνι. Οι χώρες που κυριαρχούσαν στο ελληνικό εισαγωγικό και διαμετακομιστικό εμπόριο ήταν η Αγγλία, η Τουρκία και η Αυστρία ενώ στην ανατολική Μεσόγειο η πολυάνθρωπη Κωνσταντινούπολη, συγκρατώντας ένα μεγάλο αριθμό Ελλήνων κατοίκων εκεί, μαζί με τις μεγάλες πόλεις της Μ. Ασίας, εξακολουθούσαν να αποτελούν προνομιακό εμπορικό συνομιλητή του ελληνικού κράτους, ιδιαίτερα μετά τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις του 1856.

Το φυσικά προστατευόμενο αλλά ατελές λιμάνι ενός μικρού αιγαίοπελαγίτικου νησιού έγινε το πρώτο εμπορο-ναυτιλιακό κέντρο της χώρας και τόπος ίδρυσης της πρώτης ατμοπλοϊκής εταιρείας, της Ελληνικής Ατμοπλοΐας

ΤΟ ΤΕΛΩΝΕΙΟ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ.

Αρχιτέκτονας:
Α. Γεωργαντάς,
1859-1861.

Η φωτογραφία
δημοσιεύεται στο
λεύκωμα J. Travlos,
Α. Kokkou,
Hermoupolis, Αθήνα,
Εμπορική Τράπεζα της
Ελλάδος, 1984, εικ. 40.

(1857). Ο πληθυσμός της νέας πόλης, που αυξανόταν με γοργούς ρυθμούς στις πρώτες δεκαετίες του ελληνικού κράτους, αποτελούνταν από μικρεμπόρους και μεγαλεμπόρους, οι οποίοι συνέρρευσαν από τη Χίο, τη Σμύρνη, το Αρχιπέλαγος, τη Στερεά Ελλάδα, την Πελοπόννησο κ.ά. Η διαφοροποίηση στον εμπορικό κόσμο της Ερμούπολης μπορεί να αποδοθεί κατ' αρχήν στην εθνοτοπική δικτύωση, που προσέφερε δυνατότητα εμπορικής πρόσβασης σε μεγάλα οικονομικά κέντρα και σε ισχυρούς χρηματοπιστωτικούς πόλους. Οι Χιώτες διατήρησαν το ισχυρότερο εμπορο-ναυτιλιακό δίκτυο στην ανατολική Μεσόγειο σε αυτή την περίοδο.

Η θέση του Πειραιά απέναντι στην Ερμούπολη ισχυροποιήθηκε στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Ωστόσο, εξ αρχής η κοινωνική και οικονομική συγκρότηση των δύο πόλεων ξεκίνησε από παρόμοια μηδενική βάση και η εξέλιξή τους παρουσιάζει παρόμοια δομικά χαρακτηριστικά. Ο βαθμός της εξάρτησης του Πειραιά από την οικονομική ανάπτυξη της πρωτεύουσας παραμένει ένα ανοικτό ιστοριογραφικό ζήτημα. Είναι πάντως δεδομένο ότι η τροφοδότηση της Αθήνας σε οικοδομικά υλικά, είδη διατροφής και κατανάλωσης ήταν το βασικό κίνητρο για την συγκέντρωση και σε αυτό το λιμάνι ενός πλήθους εμπόρων-εποίκων, κυρίως από την Πελοπόννησο και το Αρχιπέλαγος. Μετά τα μέσα του 19ου αιώνα επιτεύχθηκε όχι μόνο η οδική αλλά και η σιδηροδρομική επικοινωνία με την πρωτεύουσα. Ένα από τα κύρια εισαγωγικά προϊόντα, το σιτάρι, είχε μια καταλυτική επίπτωση στην τοπική οικονομία δίνοντας μια γενναία ώθηση στην

εκβιομηχάνιση του Πειραιά. Πιο συγκεκριμένα, το εμπόριο του ρωσικού σιταριού και η αλευροβιομηχανία δημιούργησαν ένα ζωτικό χώρο επιχειρηματικής δραστηριότητας στον Πειραιά, από τη δεκαετία του 1860 και έπειτα.

Το λιμάνι της Πάτρας, σε αντίθεση με τα λιμάνια της Ερμούπολης και του Πειραιά, συνδέθηκε άμεσα με την αγροτική ενδοχώρα της περιοχής του. Το λιμάνι αυτό αποτέλεσε οργανικό κομμάτι στον κύκλο της καλλιέργειας της σταφίδας στη βορειοδυτική Πελοπόννησο. Ο

**Η θέση
του Πειραιά
απέναντι
στην
Ερμούπολη
ισχυροποιή-
θηκε στα τέλη
του 19ου αι.**

συνδυασμός της γεωγραφικής θέσης με την πλούσια αγροτική ενδοχώρα έκαναν την Πάτρα ένα τόπο ιδιαίτερα ελκυστικό σε νέους εποίκους. Η ευνοϊκή γεωγραφική θέση της Πάτρας προσδιορίζεται από την ύπαρξη ενός όρμου προσάραξης των ιστοφόρων, που πηγαίνονταν στα Ιόνια

νησιά, στη Στερεά Ελλάδα και στην περίμετρο της Πελοποννήσου. Η επικοινωνία της Πάτρας με το μεγαλύτερο μέρος του ηπειρωτικού και νησιωτικού νεοελληνικού κράτους ήταν ευχερής και άμεση από τα πρώτα χρόνια της δημιουργίας του.

Εκτός από το εμπόριο, τα πεδία της οικονομίας που μπορούσαν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον ντόπιων εμπόρων, επιχειρηματιών της Διασποράς αλλά και ξένων επιχειρηματιών να εγκατασταθούν και να επενδύσουν στο Βασίλειο της Ελλάδος, ήταν πεδία συναρτημένα με τις εμπορικές δραστηριότητες, όπως:

Α) η εγχώρια χρηματαγορά σε δάνεια, ασφάλειες, συναλλαγματικές και χρηματιστηριακές εργασίες

Β) Η αγορά αστικών ιδιοκτησιών και αγροκτημάτων

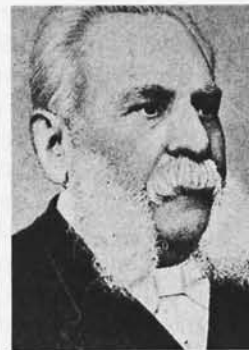
Η γενική ανάπτυξη του ελληνικού εμπορίου κατά την οθωνική περίοδο έχει αποδοθεί από την ιστοριογραφία στη μετεγκατάσταση παοίκων στο νεοελληνικό κράτος, στην κινητοποίηση εμπορικών κεφαλαίων της ελληνικής Διασποράς, αλλά και στην πληθυσμιακή συγκέντρωση από εσωτερική μετανάστευση στα τρία κύρια λιμάνια. Η οργάνωση του χρηματοπιστωτικού τομέα μέσα από τα ιδιωτικά πιστωτικά καταστήματα, οι συριανές και οι πατρινές ασφαλιστικές εταιρείες αλλά και η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος αποτέλεσαν ένα σταθερό πόλο έλξης μικρομεσαίων κεφαλαιούχων. Ο άλλος οικονομικός χώρος που προσέφερε πλατιά περιθώρια κερδοσκοπίας στο ελληνικό κράτος ήταν το παιχνίδι των συναλλαγμάτων και ο δανεισμός. Και οι δύο οικονομικές πρακτικές είχαν μακράιωνα κληρονομιά.

Ο υψηλότοκος δανεισμός στο εσωτερικό της χώρας, όπως και το παιχνίδι των ισοτιμιών της δραχμής με τα ξένα συναλλάγματα, έδιναν μεγάλα περιθώρια κέρδους. Στο παιχνίδι της επικαταλλαγής (αγίο), ο «επικαταλάκτης» αντάλλαζε νομίσματα με κέρδος, εκμεταλλευόμενος τη διαφορά μεταξύ ονομαστικής και αγοραίας ή πραγματικής αξίας. Στην Ελλάδα, η επικαταλλαγή επί των νομισμάτων κυμαινόταν μεταξύ 15-30%, αναλόγως της περιόδου, του τόπου συναλλαγής και της ποιότητας των ανταλλασσομένων νομισμάτων. Η θέσπιση επίσημων κρατικών ισοτιμιών στα νομίσματα, ήδη από την καποδιστριακή περίοδο, περιόρισε αυτή την κερδοσκοπική επιχείρηση.

Το 1841 πραγματοποιήθηκε μια μεγάλη τομή στην ιστορία της ελληνικής χρηματαγοράς με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Η Ελλάδα ήταν το πρώτο κράτος στην ανατολική Μεσόγειο που απέκτησε γενική τράπεζα με εκδοτικό προνόμιο τραπεζογραμματίων. Ο ιδιωτικός δανεισμός συνεχίστηκε βέβαια και μετά την ίδρυση τραπεζών στο ελληνικό κράτος. Τον καιρό που ιδρύθηκε η ΕΤΕ, ο F. Strong, πρόξενος της Βαυαρίας και του Ανοβέρου στο ελληνικό κράτος, σημείωνε ότι το χρέος σε ρευστό ήταν σπάνιο και το επιτόκιο του ενυπόθηκου δανείου κυμαινόταν στο 20-24% το χρόνο, ενώ στα δάνεια με προσωπική ασφάλεια ανέβαινε στα 36-50%. Αυτός ο υψηλότοκος δανεισμός, που συνδυαζόταν με τις συναλλαγματικές ανισορροπίες, άφηνε περιθώρια για ποικίλες κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, γεγονός που προσείλκυσε και κεφάλαια

Ελλήνων εκτός των ορίων του ελληνικού κράτους αλλά και αλλοδαπών, τα οποία τοποθετήθηκαν κυρίως στη γη και στην ανοικοδόμηση του Ναυπλίου και της Αθήνας. Μεταξύ μυθοπλάσσιας και πραγματικότητας έχει παραδοθεί η εικόνα του Γ. Σταύρου, πριν γίνει διοικητής της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας, να προεξοφλεί γραμμάτια στο κέντρο της Αθήνας με το λογικό τόκο του 8%, πράξη που θεωρήθηκε ότι βοήθησε τις εμπορικές συναλλαγές στις πρώτες δεκαετίες του ελληνικού κράτους. Στην πραγματικότητα, οι δανειζόμενοι έμποροι διόχευαν και πάλι το ρευστό τους σε ένα ευρύτερο κύκλωμα υψηλότοκου δανεισμού.

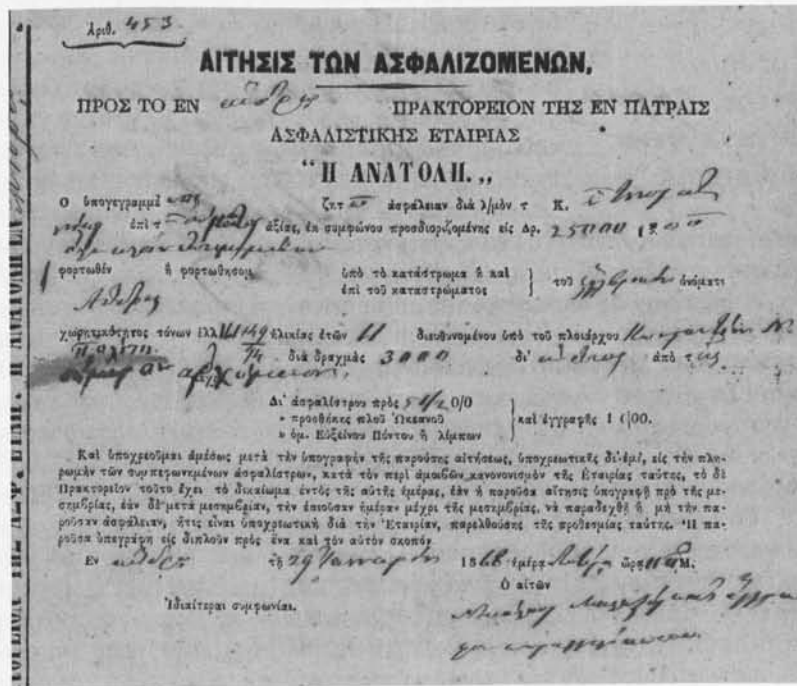
Η μακρόχρονη εμπιστοσύνη στον πλούτο της γης δεν παρατηρήθηκε μόνο στον ελληνικό χώρο. Ο αγροτικός αλλά και ο γεωλογικός πλούτος αποτέλεσαν το σταθερό στόχο επιχειρηματικών αναζητήσεων σε παγκόσμιο επίπεδο, από την Ινδία έως τον Νέο Κόσμο. Στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, η κύρια εμπορευματική καλλιέργεια ήταν αναμφίβολα η σταφίδα. Η ιστορία της πόλης της Πάτρας στο 19ο αι. αναδεικνύει κατά τον καλύτερο τρόπο την ανυπέρβλητη αίγλη και έλξη του αγροτικού χώρου στη νεοελληνική ιστορία. Μέσα σε ένα κλίμα ιδεολογικής πίστης προς την αγρονομική πρόοδο, που είχε τις ρίζες της στην Ευρώπη του 18ου αιώνα, εκκολάπτονται διάφορα σχέδια εποικισμού στην Πελοπόννησο από αλλοδαπούς, όπως Γάλλους και Πολωνούς γύρω στα 1830 και Ιταλούς το 1849. Στο επίκεντρο αυτών των προσπαθειών βρισκόταν βέβαια η Πάτρα και η Κόρινθος. Στο ίδιο κλίμα εντάσσονται και

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΑΛΤΣΟΥΝΗΣ, νομικός και οικονομολόγος (Ληξούρι Κεφαλλονιάς, 1824 – Χανιά Κρήτης, 1905). Ποικίλη Στοά, 1899, σ. 49. Το αντίγραφο από το Αρχείο προσωπογραφιών ΚΝΕ/ΕΙΕ.

«ΑΙΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΣΦΑΛΙΖΟΜΕΝΩΝ».

Αίτηση του πλοιοκτήτη προς το πρακτορείο της ασφαλιστικής εταιρείας Ανατολή στην Πάτρα, για την ασφάλιση του φορτίου του (1868).

κάποιες πρώτες μεταποικτικές επιχειρήσεις, οι οποίες ήταν συνήθως συνδεδεμένες με την τοπική αγροτική παραγωγή ειδικών πρώτων υλών (βελανίδι, σπός γλυκορρίζης).

Αμέσως μετά από τη θεσμική συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους, η Πάτρα αποτέλεσε πόλο έλξης νέων εποίκων, κυρίως από τα Ιόνια νησιά και από την Ήπειρο. Η νεοελληνική Πάτρα οικοδομήθηκε στον παράλιο χώρο δίπλα στον όρμο- λιμάνι. Πάνω σε έναν ορθολογικά σχεδιασμένο πολεοδομικό ιστό, μετεγκαταστάθηκαν Έλληνες έμποροι- επιχειρηματίες του ελλαδικού και εξωελλαδικού χώρου και μαζί με παλαιότερους κατοίκους της Άνω πόλης οργάνωσαν τις κοινωνικές και οικονομικές δομές της πόλης.

Ανήσυχτοι έμποροι-επιχειρηματίες, που αναζητούσαν νέες αγορές, νέες πηγές χρηματοδότησης, παράλληλα με στρατιωτικούς ή πολιτικούς που είχαν εγκαταλείψει τον τόπο καταγωγής τους, μετεξελίχθηκαν στην Πάτρα σε ένα διαφορετικό τύπο επιχειρηματία, αυτόν του εμποροκτηματία. Στην Πάτρα, το εμπόριο της σταφίδας ήταν άμεσα συνδεδεμένο με την απόκτηση έγγειας ιδιοκτησίας, αγροτικής και αστικής, οικονομική πράξη που συνδεόταν με την εκμετάλλευση μιας σίγουρης εμπορευμα-

τικής παραγωγής καθώς και με την κατάκτηση κοινωνικού κύρους.

Ο νόμος περί προικοδοτήσεως του 1835, έδινε το δικαίωμα συμμετοχής σε αγορά, μέσω δημόσιου πλειστηριασμού γης σε όλους τους κατοίκους του Ελληνικού Βασιλείου, αρκεί να είχαν συμμετάσχει στον Ε-

**Στην Πάτρα
το εμπόριο
της σταφίδας
ήταν
άμεσα
συνδεδεμένο
με την έγγεια
ιδιοκτησία**

παναστατικό Αγώνα ή να είχαν μετεγκατασταθεί στο νεοελληνικό κράτος. Μετά το 1837, αναγνωρίζονταν ως ιδιοκτήτες της μισής αμπελοφυτείας, όσοι είχαν εμφυτεύσει αμπέλους σε εθνικές γαίες, τα γνωστά εθνικοϊδιόκτητα κτήματα. Τα κίνητρα για αγορά και εκμετάλλευση αγροτικών τεμαχίων στην ενδοχώρα των Πατρών ήταν ποικίλα και προσδιορίζονταν από οικονομικούς και εξω-οικονομικούς όρους.

Το διάστημα 1832-1870 είναι η περίοδος συγκρότησης μιας ομάδας εμπόρων στην Πάτρα με πολύπλευρες οικονομικές δραστηριότητες. Η κοινωνική εξέλιξή τους στηρίχτηκε στην απόκτηση εγγείου ιδιοκτησίας με την αγορά σταφιδαμπέλων και με την οικοδόμηση

**ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ - ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΓΙΑΓΙΝΤΖΗΣ.**

Έμπορος, από τους πρώτους οικιστές της Ερμούπολης (Σάλωνα 1786 – Ερμούπολη 1875).

Πίνακας που βρίσκεται στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Άμφισσας.

αστικών κατοικιών στην παράλια ζώνη της πόλης. Η ενσωμάτωση των επίλυδων στη νέα πόλη των Πατρών πραγματοποιήθηκε μέσα από τις ίδιες τις οικονομικές δραστηριότητες, που απαιτούσαν κοινωνική δικτύωση και οργάνωση. Η οικογένεια Τριάντη που καταγόταν από την Άμφισσα, εγκαταστάθηκε στην Πάτρα, στον ίδιο τόπο με την οικογένεια Τζίνη από την Άρτα, τους Χαιρέτη από την Κρήτη και τους Γερούση από τη Σμύρνη. Οι νέοι έποικοι δεν αποτελούσαν μια κοινότητα μεταναστών μέσα σε μια δομημένη, αλλόδοξη και αλλόγλωσση κοινωνία, όπως στην περίπτωση των Ελλήνων παροίκων στις ιταλικές πόλεις της Βενετίας, Λιβόρνου, Τεργέ-

στης κ.ά. Η σύναψη γάμων επίλυδων εμπόρων με ντόπιες Πατρινές αποτελούσε στάδιο της ενσωμάτωσης στη νέα κοινωνία. Έτσι ο Άγγλος έμπορος Ριχάρδος Γκρην αδελφός του Φιλίππου, του εμπόρου και προξένου της Αγγλίας στην Πάτρα, παντρεύεται την Αβροκόμη Περ. Καλαμογδάρτη, μέλος μεγάλης πατρινής οικογένειας γαιοκτημόνων, εμπόρων και πολιτικών. Ο Χιώτης Μιχ. Κολλάς παντρεύτηκε τη Σοφία Αργυροπούλου, κόρη πατρινής οικογένειας, μέλη της οποίας είχαν μετοικήσει για εμπορικούς λόγους στο Λιβόρνο.

Η «ανακάλυψη» του ελληνικού κράτους

Η Ελλάδα ανακαλύφθηκε πολλές φορές με διαφορετικά κίνητρα. Στη συγκεκριμένη φάση πρόκειται για την ανακάλυψη της δυναμικής των εμπορικών δραστηριοτήτων στο νεοσύστατο κράτος. Η μετεγκατάσταση στο εσωτερικό του νεοελληνικού κράτους έθετε τις βάσεις για την απόκτηση των δικαιωμάτων και της εθνικής ταυτότητας του Έλληνα πολίτη. Αστικές ιδιότητες, όπως ο ατομικός πλουτισμός ή η πολιτική σταδιοδρομία, αποκτούσαν νέο περιεχόμενο. Η διαμόρφωση του αστού πολίτη μέσα από τις πολύμορφες εμπορικές δραστηριότητες αποτελεί ένα κοινό δρομολόγιο στην Ευρώπη του 19ου αιώνα.

Η ιστορία των εγκαταστάσεων αλλοδαπών στο ελληνικό κράτος συνδέεται άμεσα με το φιλελληνισμό, που αποτελούσε την προέκταση της αρχαιολατρίας, την έκφραση του κλασικισμού και του ρομαντισμού. Ατομικές πορείες στην ελληνική επικράτεια έχουν συνθέσει ομαδοποιήσεις, οι οποίες καταχωρήθηκαν στην ιστοριογραφία ως ιστορία των περιηγητών και των φιλελλήνων. Η ξένη παρουσία και το ενδιαφέρον για τα ελληνικά πράγματα συνεχίστηκε και μετά την ίδρυση του ελληνικού κρά-

τους και συχνά συνδέθηκε με τη διπλωματική αντιπροσώπευση σε αυτό. Η χορεία των προξένων που είχαν κατακλύσει την Ανατολή έως και το πρώτο μισό του 19ου αιώνα είχε ως κύρια αποστολή την προστασία του εθνικού τους εμπορίου καθώς και των ιδιωτικών εμπορικών δραστηριοτήτων τους ενώ συχνά συνδύαζε αρχαιολογικά ή συλλεκτικά ενδιαφέροντα.

Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο Γεώργιος Χριστιανός Γκρόπιους (Βρουνοβίκη 1776 – Αθήνα 1850), πρόξενος της Αυστρίας στο Ναύπλιο και στην Αθήνα. Ο ίδιος είχε ταξιδέψει με αρχαιολογικά ενδιαφέροντα το 1803 στην Αθήνα, στη Σμύρνη, στην Τροία, στην Κωνσταντινούπολη, στα νησιά του Αρχιπελάγους. Κατόπιν διορίστηκε υποπρόξενος στο Τρίκερι, προωθώντας τα συμφέροντα του αγγλικού εμπορίου στον Παγασπτικό κόλπο, με τη συνδρομή των γνωστών τότε Άγγλων: Leake, Dodwell, Gell. Το 1816 έγινε υποπρόξενος της Αυστρίας στην Αθήνα και από το 1840 γενικός πρόξενος στην Αθήνα (1826 στην Αίγινα και το 1830 στο Ναύπλιο). Ο Γκρόπιους αποτέλεσε μια εμβληματική παρουσία στα πρώτα χρόνια του ελληνικού κράτους, που συνδύασε το ενδιαφέρον του για τις αρχαιολογικές έρευνες στην Αίγινα και στη Φιγαλία με το εμπόριο λαδιού στην Αθήνα. Παράλληλα, κατάφερε να αποκτήσει ακίνητη περιουσία στην Αθήνα. Παρόμοια ήταν και η πορεία του Ιωάννη Γκρην που ξεκίνησε ως υποπρόξενος της Βρετανίας στο Ναύπλιο

Η προξενική θέση σήμαινε οφέλη και στην ιδιωτική εμπορική δραστηριότητα

το 1835 και μετά από το 1837 πέρασε ως πρόξενος και μεγαλέμπορος γαιανθράκων στον Πειραιά. Ο Φεράλδης (Louis Feraldi), εγκατεστημένος από το 1828 στην Ελλάδα, πρόξενος της Σαξονίας και της Σαρδηνίας στο ελληνικό κράτος με πολύπλευρες επιχειρηματικές ανησυχίες, είχε ενεργό συμμετοχή στην οργάνωση της ταχυδρομικής επικοινωνίας και της θαλάσσιας συγκοινωνίας στα πρώτα χρόνια του ελληνικού κράτους.

Το συνδυασμό της εμπορικής δραστηριότητας με την εθνική διπλωματική εκπροσώπηση, συνήθως στο βαθμό του προξένου, ανακάλυψαν και οι έμποροι των ελληνικών παροικιών αναλαμβάνοντας τη θέση του Έλληνα προξένου στον τόπο εγκατάστασής τους, την ίδια περίοδο. Το κύριο κίνητρο και στις δύο περιπτώσεις δεν ήταν το όφελος των προξενικών δικαιωμάτων αλλά η απόκτηση κύρους, εξουσίας και προνομιακής πρόσβασης σε ένα σύστημα πληροφοριών. Το νεοσύστατο ελληνικό κρά-

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΟΥΡΟΥΤΗΣ (1809-1878).

Βιομήχανος, από τους πρώτους ιδρυτές του Μεταξουργείου της Αθήνας. Αρχείο Χρήστου Ζιούλα. Η φωτογραφία δημοσιεύεται στο βιβλίο *Το Μεταξουργείο της Αθήνας*, επιμ. Χριστίνα Αग्रιαντώνη – Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1995, σ. 35.

τος είχε κατ' αρχήν συστήσει 11 γενικά προξενεία (Οδυσσός, Βιέννη, Στοκχόλμη, Λισσαβόνα, Λονδίνο, Παρίσι, Άμστερνταμ, Λιβόρνο, Νάπολη, Αλεξάνδρεια, Βουκουρέστι) με 78 γενικούς προξένους και υποπρόξενους, που προωθούσαν τη σύναψη των διακρατικών συνθηκών, που αφορούσαν το εμπόριο, τη θαλάσσια ναυσιπλοΐα, τα λιμενικά και ταχυδρομικά τέλη, την ελεύθερη μετανάστευση.

Η ανάληψη της προξενικής θέσης συνεπαγόταν προνομιακά οφέλη και στην ιδιωτική εμπορική δραστηριότητα. Για παράδειγμα, ο Ηπειρώτης έμπορος Γεώργιος Δουρούτης διορίστηκε πρόξενος του Βασιλείου της Ελλάδος στην Ανκόνα το 1833 και την ίδια περίοδο διορίστηκε πρόξενος στο Λιβόρνο ο Ηπειρώτης έμπορος Παναγιώτης Πάλλης. Από την προξενική θέση ο Γ. Δουρούτης πρότεινε στον τότε υπουργό Εξωτερικών, Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, τη διεύρυνση των διπλωματικών σχέσεων του νεοελληνικού κράτους με τα άλλα λιμάνια και πόλεις του Ποντιφικού Κράτους στην Ιταλία. Έτσι, το 1835, ο Γ. Δουρούτης απέκτησε το δικαίωμα να διορίζει προξενικούς πράκτορες σε άλλα μέρη του Ποντιφικού Κράτους. Το 1837 ξεκίνησαν οι διπλωματικές συζητήσεις στη Ρώμη για τη σύναψη συνθήκης εμπορίου και ναυτιλίας μεταξύ του Βασιλείου της Ελλάδος και του Ποντιφικού Κράτους. Μέσα από την προξενική υπηρεσία συστήνεται ένα ισχυρότερο, συγκριτικά με τους λοιπούς εμπόρους, πλαίσιο διεύθυνσης και στήριξης τόσο στην αγορά του Ποντιφικού Κράτους, όσο και στο ελ-

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΕΝΟΣ.

Σημαντικός έμπορος της οθωμανικής περιόδου. (Σμύρνη 1861-).

Το αντίγραφο από το Αρχείο προσωπογραφιών ΚΝΕ/ΕΙΕ.

λνικό κράτος. Το κοινωνικό δίκτυο του Δουρούτη διαμορφώθηκε και από την προξενική εμπειρία του στο λιμάνι της Ανκόνας, όπου είχε υποδεχθεί τον ίδιο το βασιλιά Όθωνα. Αυτό το δίκτυο αποτέλεσε την υποδομή στις μετέπειτα επιχειρήσεις μεταξουργίας στο ελληνικό κράτος. Παρόμοιες δικτυώσεις εμπόρων συναντούμε σε ολόκληρο το 19ο αιώνα μέσα από την ανάληψη προξενικών θέσεων, όπως ο Θεόδωρος Ξένος στη Σμύρνη ή ο Στέφανος Ράλλης στην Οδησσό.

Παράλληλα, πολλοί έμποροι από το εσωτερικό και τις παρειακές ανακάλυψαν και εκμεταλλεύθηκαν τις νέες ευκαιρίες του νεοσύστατου κράτους, όπως: οι Σκουζέδες στην Αθήνα, ο Νικόλαος Γιαγιντζής στη Σύρο, οι αδελφοί Δουρούτη στην Πελοπόννησο και στην Αθήνα, ο Μιχαήλ Ιατρού, ο Λέων Μεσσηνέζης στην Πελοπόννησο κ.ά. Αυτοί ήσαν οι πρωταγωνιστές μιας εντατικής και καταξιωμένης οικονομικής δραστηριότητας, του εμπορίου, που η πολιτική οικονομία της είχε αποδώσει πια τους επιθυμητούς «τίτλους ευγενείας»: «Επειδή δε τέλος της εμπορίας είναι η επαύξηση της χρησιμότητας και αξίας των πραγμάτων, είτε διά της από τόπου εις τόπον μετακομίσεως, είτε δια της μέχρι εποχής τίνος διατηρήσεως αυτών, έπεται ότι οι έμποροι το επάγγελμά των μετερχόμενοι σκοπόν προτίθενται να επαυξήσωσι την χρησιμότητα και αξίαν των παραγομένων εκ της γεωργικής ή χειροτεχνικής βιομηχανίας προϊόντων» (Ι. Σκαλτσούνης, 1865).

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χριστίνα Αγριαντώνη, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Αθήνα, 1986.

Χριστίνα Αγριαντώνη – Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου, *Το μεταξουργείο της Αθήνας*, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα, 1995.

Εντ. Αρμού, *La Grèce contemporaine*, Παρίσι 1855, ελλ. μτφ. Α. Σπύλιου, επιμ. Τ. Βουρνά, *Η Ελλάδα του Όθωνος*, Αθήνα.

Απ. Ανδρέου, *Η εξωτερική εμπορική πολιτική της Ελλάδος 1830-1933*, Αθήνα, 1933.

Α.Ν. Βερναρδάκης, *Περί του εμπορίου εν Ελλάδι*, Αθήνα, 1885.

Δ. Βικέλας, «Ο Γουσταύος Έιχταλ εν Ελλάδι (1833-1835)», στο: Δ. Βικέλα, *Άπαντα*, τ.Ε', Αθήνα, ΣΩΒ 1997, σσ. 190- 238.

Ρ. Βαιρόχ, «European Foreign Trade in the XIX Century: The Development of the Value and Volume of Exports (preliminary Results)», *The Journal of*

European Economic History, τ. 2/1, 1973, σσ. 5-36.

Μ. Δένδιας, *Τα οικονομικά της Τοπικής Αυτοδιοικήσεως και η δημοτική φορολογία των διαφυλιών εν Ελλάδι και αλλαχού*, Αθήνα, 1948.

Β.Α. Καρδάσης, *Σύρος, Σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου*, Αθήνα, 1987.

- «Κρατική παρέμβαση και φιλελευθερισμός: Ιωάννης Σκαλτσούνης (1824-1905). Αριστείδης Οικονόμος (1835-1890)», *Ίστωρ*, 8, 1995, σσ. 55- 83.

С.Р. Kindlerberger, «The rise of free trade in Western Europe, 1820-1875», *Journal of Economic History*, 35/ 1 (1975), σσ. 20-55.

Α. Μανσόλας, *Πολιτειογραφικά πληροφορία περί Ελλάδος*, [1867], (φωτ. ανατύπωση), Αθήνα, 1980.

Ν. Μεταξάς - Μεσσηνέζης, *Γεώργιος Σταύρος και Εθνική Τράπεζα*, Αθήνα, 1956.

Ν. Μπακουνάκης, *Πάτρα. Μια ελληνική πρωτεύουσα στον 19ο αιώνα, 1828-1860*, Αθήνα, 1995.

Β. Παναγιωτόπουλος, «Τον ΙΗ' αιώνα στην Πελοπόννησο: η απορρόφηση των οικονομικών πόρων και του πληθυσμού από την ανάπτυξη της γεωργίας» [1975], ελλ. μτφ. Αγγελική Φενερλή-Παναγιωτοπούλου, στο: Αοδραχάς Σπ., επιμ.: *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας (15ος-19ος αι.)*, Αθήνα, 1979, σσ. 463-473.

Εμμ. Ι. Προτοψάλτης, *Ο Γεώργιος Χριστιανός Γροπίου και η δράσις αυτού εν Ελλάδι*, Αθήνα, 1947.

Α. Ρος, *Erimnerungen und Mittheilungen aus Griechenland*, Βερολίνο 1863, ελλ. μτφ.Α. Σπύλιου, επιμ. Τ. Βουρνά, *Αναμνήσεις και ανακοινώσεις από την Ελλάδα (1832-1833)*, Αθήνα, 1976.

Ιω. Σκαλτσούνης, *Η επιστήμη του εμπορίου*, Κεφαλλονιά, 1865.

Συλλογή απάντων των νόμων, διαταγμάτων, διαταγών του στρατού του Βασιλείου της Ελλάδος, εγκυκλίων, οδηγιών και ειδοποιήσεων των γραμματειών, συνθηκών της Ελλάδος μετά των άλλων εθνών, εν οίς προσετέθη και ο οργανισμός της Χωροφυλακής κτλ. Από του έτους 1833 μέχρι του τέλους του 1840, τ. Α, Αθήνα 1842.

Μαρία Συναρέλλη, «Το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας κατά τον 19ο αιώνα», *Τα Ιστορικά*, 1/ 2, 1984, σσ. 349- 370.

Fr. Strong, *Greece as a Kingdom*, Λονδίνο, 1842.

Φρ. Τιρς, *De l'État actuel de la Grèce et des Moyens d'arriver à sa restauration*, τ. 1-2, Λειψία 1833, ελλ. μτφ.Α. Σπύλιου, επιμ. Τ. Βουρνά, *Η Ελλάδα του Καποδίστρια*, τ.1-2, Αθήνα, 1972.

Κ. Τριανταφύλλου, *Ιστορικών Λεξικόν των Πατρών*, Πάτρα, 1995.

Β. Τσοκόπουλος, *Πειραιάς, 1835-1870*. Εισαγωγή στην ιστορία του ελληνικού Μάντιστερ, Αθήνα, 1984.

Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου, *Οικογενειακή στρατηγική και εμπορικός ανταγωνισμός. Ο οίκος Γερούση τον 19ο αιώνα*, Αθήνα, 200